

**EMLÉKKÖNYV
A MAGYARORSZÁGI
NYOMDAI TERMÉKEK
1878. ÉVI
KIÁLLÍTÁSÁRÓL**

**Szerkeszté
BENDTNER JÓZSEF**

BUDAPEST, 1878
KIADJA A BUDAPESTI KÖNYVNYOMDÁSOK ÉS BETÜÖNTŐK EGYLETE
PESTI KÖNYVNYOMDA-RÉSZVÉNY-TÁRSASÁG

TARTALOM

ELŐSZÓ

I. A KIÁLLÍTÁS ELŐZMÉNYEI

II. A KIÁLLÍTÁS MEGNYITÁSA

III. A KIÁLLÍTÁS

I. NYOMTATVÁNYOK ÁTALÁBAN

2. HIRLAPOK GYŰJTEMÉNYE

3. RÉGI NYOMTATVÁNYOK GYŰJTEMÉNYE

4. BETŰÖNTŐI, TÖMKÉPELÉSI, FAMETSZÉSI MUNKÁK ÉS NYOMDAI SZERSZÁMOK

IV. A BIRÁLÓ-BIZOTTSÁG ITÉLETE

1. BETŰ- ÉS TÖM-ÖNTŐK

2. KÖNYVNYOMDAI MUNKÁK

3. A KIÁLLÍTÁS LÉTREHOZÁSA ÉS KIVITELE KÖRÜL TANUSÍTOTT ÉRDEMEKÉRT

PÓTLÉK

VEGYESEK

AZ ÖSSZES KIÁLLÍTÓK JEGYZÉKE

A MAGYARORSZÁGI KÖNYVNYOMDÁK JEGYZÉKE

HORVÁT- ÉS TÓTORSZÁGBAN

Előszó

A »Budapesti könyvnyomdászok és betűöntők egylete« elhatározta, hogy a folyó év pünkösdi hetében általa nyomdai termékekből rendezett kiállítás emlékére egy emlékkönyvet fog közrebocsátani, s annak szerkesztésével csekély személyemet bizta meg.

Mint a nevezett egyletnek egyik igénytelen tagja, megfelelni óhajtván e megtisztelő föladatnak, ezennel kedves pályatársaim színe elé bocsátom e művecskét.

Szerényen, igénytelenül lép az a nyilvánosság elé, nem követelvén magának helyet az irodalmi beccsel bíró munkák között, hanem a kiadó egylet inteniójához képest csupán látható emlékét akarja képezni a kiállításnak, mely – biztat a remény, hogy nem mult el nyomtalanul iparágunk haladására nézve.

A hirlapok statisztikai kimutatását és a kiállított régi könyvek jegyzékét a kiállítási bizottság buzgó s tevékeny titkára, ÁCS MIHÁLY pályatársam szolgáltatta.

A kiállításra vonatkozó közleményeken kívül jónak láttam a magyar korona országaiban levő összes nyomdák jegyzékét is adni, mely függelék, úgy hiszem, szívesen veszik pályatársaim, kik mindeddig nélkülözni voltak kénytelenek az ily jegyzéket, mely pedig gyakran vajmi szükségesnek mutatkozik a nyomdászati munkásainak hányatott pályáján.

Ez adatokat FIRTINGER KÁROLY pályatársam szivességének köszönöm.

Kedves olvasóimtól elnézést kérve művecském gyöngeségeiért, régi nyomdász-köszöntésünkkel üdvözlöm őket:

Isten áldja művészetünket!

Budapest, 1878. július 7-én.

Bendtner József,
nyomdász

I. A KIÁLLÍTÁS ELŐZMÉNYEI

Az 1878. év pünkösd napjai örökre emlékezetesek lesznek a magyar nyomdászok előtt.

Az egyház emez ünnepén ünnepet ültek Magyarországon Gutenberg követői is; lerázták a nyomdai műhelyek porát és kiléptek mindennapi tevékenységük szerény köréből a nagy világ elé. És örömmel lehet elismernünk, hogy nem kellett szégyenkezniök a szokatlan talajon, megállták helyüket a nyilvánosság előtt is, amely különben alig vesz tudomást róluk, jóllehet a nyomdászok, mint a sajtó munkásai, épen a nyilvánosság szolgálatában állnak, a mennyiben az ő munkálkodásuk folytán jutnak a világesemények a közönség tudomására.

Miként a bányászok, a napvilágtól elzárva, testet ölö munka alatt görnyednek, hogy fölhozzák a föld sötét méhéből a nemes érceket az utánuk sovárgó emberek közé, – a kiknek pedig vajmi gyakran átkot hoznak a várva-várt áldás helyett, – úgy a nyomdászat munkásai is éjjelnappal fáradoznak a testet nem kevésbé roncsoló fárasztó munkában, hogy a tudományok és hasznos ismeretek gazdag bányájából napfényre hozzák a legnemesebb érceknél is becsebb kincseket, melyek nem átkot, de áldást hoznak az emberi társadalom minden rétegére, a paloták és kunyhók lakóira egyaránt.

A magyar nyomdászok ez év pünkösdjén megmutatták, hogy ők nem vak eszközei a közművelődésnek, hanem átértik és érzik iparáguk nagy jelentőségét és fontosságát, s akarják is, tudják is betölteni a társadalomban azon helyet, mely számukra kijelölve van: minden erejükkel iparáguk fölvirágoztatására törekedni a műhelyben úgy, mint azon kívül.

Pedig a mai viszonyok között kettős súllyal nehezedik a nyomdászok vállaira e föladat.

A különben oly üdvös iparszabadság a nyomdászatra – művészeti szempontból – nem hozott áldásos gyümölcsöket, sőt ártalmas kinövéseket hajtott, melyek bénítólag hatnak a különben életerős fának tenyészetére.

Ez évtized elején, a »közgazdasági emelkedés« korszakában, midőn a gyors meggazdagodás volt a jelszó, és a leghihetlenebb nevek alatt és célok mellett gombamódra termett részvénytársulatok mindegyike óriási apparatussal kezdte meg működését, ezek közt a százezer számra készített reklámok, részvények, emlékiratok és »kezelési nyomtatványok« főszerepet játszottak, úgy hogy egy-egy ily részvénytársulat egymaga képes volt egy nagy nyomdatelepet folytonosan munkával ellátni. A levegő telve volt vérmes reményekkel, melyek a legkomo-lyabb kedélyekre is elragadtak.

Nem csoda, hogy ekkor a nyomdaipart – jövedelmezőség tekintetében – általában aranybányának tekintették. A nyomdaipar szabad volt s az ehez kötött ovadék letétele el volt törölve, s így boldog-boldogtalan azon törekedett, hogy nyomdát nyithasson.

A magánkezekben levő nyomdaüzleteket, mesés áron, részvénytársulatok vették át, a megvett nyomdákat tetemesen megnagyobbítva és alapostul átalakítva, úgy hogy többbe kerültek az ujonan való berendezésnél; míg más részvénytársulatok új nyomdatelepeket rendeztek be. Magánosok is ez iparágra vetették magukat, úgy hogy a fővárosban volt 17 nyomda, 42 egyszerű gyorsajtóval, rövid pár év alatt 54-re szaporodott föl, melyekben 160 gyorsajtó forgott, ezek közt számos olyan, melyek a gépészet mai vívmányai szerint az egyszerű gyorsajtókat termékenység s munkaképesség tekintetében 2–10-szerre fölülmulják.

A mily üdvös volt a nyomdaiparnak ez óriási emelkedése anyagi tekintetben, annyira káros hatású volt az ez ipar művészeti fejlődésére nézve. Pénzkereset, gyors forgalom volt a jelszó, a »művészet«-nek háttérbe kellett szorulnia. Az új nyomdák nagyobb részének birtokosai

laikusok lévén, nem bírhattak érzékkel a nyomtatványoknak typographiai szabályok szerinti kiállítása iránt, sőt nagy részben még kellő szakismerettel bíró egyéneket sem állítottak üzetük élére, úgy hogy a kontármunkák ijesztő mérvben elszaporodtak, melyek míg egyrészt a nagy közönség izlésére rombolólag hatottak, másrészt meghiusítással fenyegették a szakszerűen vezetett nyomdák azon nemesebb törekvését, hogy ne csak mennyiségileg, hanem minőségileg is jeles nyomdatermékeket állítsanak elő, s hogy a pénzkereset mellett a magyar nyomdászat becsületét is megmentsék és csinos, izléses és hibátlan kiállítás tekintetében is kiállják a versenyt a hatalmas léptekkel előre haladó külfölddel.

Midőn 1873-ban bekövetkezett a közgazdasági roppant reactio, természetes, hogy miként előbb az emelkedést, úgy a süllyedést is első sorban a nyomdák érezték meg.

Óriási verseny keletkezett a munka nélkül maradt nyomdák között. Ügynökök százai járták be a fővárost és utazták be az országot, kik egymást túllicitálva, mesés olcsó árakon kínálgatták fűnek-fának a nyomtatványokat, úgy hogy a nyomdai termékek becse a legalsóbb fokra süllyedt alá.

A nyomdákat sujtó számos csapáshoz járult azon körülmény is, hogy a fővárosi papirkereskedők, nagyobb élelmességüknél fogva, egész rendszeresen vállalkoztak nyomdai munkák elkészítésére. Résztvettek minden pályázatban, mely nyomtatványok szállítására kitüzetett, és számos esetben el is nyerték azt. A reklám mesterségében sokkal ügyesebbek lévén mint a nyomdatulajdonosok, különösen a kereskedő világ egy nagy részét sikerült magukhoz édesgetniök, úgy hogy nagyon sok kereskedőház van Budapesten, mely talán nem is tudja, hogy nyomtatványokat másutt is lehet megrendelni, mint papirkereskedőnél.

A papirkereskedők azzal is kimutatták, hogy nagyobb élelmességgel bírnak mint a nyomdászok, hogy az amerikai vagyis taposó sajtókat ők honosították meg hazánkban, ezzel ismét hatalmas versenyt támasztván a nyomdai termékekben, másrészt hibás és szakismeretet nélkülöző kiállítás által rontván nyomtatványaink hitelét. Nyomdászaink nagy része – valami megfoghatatlan előítéletből – még most is irtózik az amerikai gyorsajtóktól. Pedig a hivatlanok elleni versenynek csak úgy lehet eredménye, ha hasonló eszközökkel legalább is oly olcsó, de mindenestre jobb munkát állítunk elő.

Igaz, hogy a papirkereskedők végre is csak nyomdához fordulnak a nagyobb megbízások elkészíttetése végett, de az ily munkában aztán vajmi kevés a köszönet! Az árak, melyek a verseny folytán már a nélkül is a lehetőség végső határáig lenyomattak, a papirkereskedőnél még silányabbak, és el lehet mondani, hogy a papirkereskedőnek készült nyomtatvány, szerencse, ha a reá fordított munkadíjat fődözi, nem hogy hasznot hozna!

Ily körülmények között természetes, hogy a nyomdai munkások díjai is a legvégső minimumig le vannak szorítva, és hogy a viszonyok láncolatánál fogva a munka minősége is a díjazás mennyiségéhez alkalmazkodik.

A magyarországi, és különösen a fővárosi nyomdatulajdonosok régen érzik e visszás állapotok nyomasztó súlyát. Hogy azonban tettek volna lépéseket, avagy csak tanácskozásokat is indítottak volna meg egymás között a baj orvoslása céljából, erről még eddig mitsem hallottunk. A fővárosi nyomdatulajdonosok nem képeznek testületet (vagy ha képeznek, úgy csak papiroson létezik az); az elkeseredett verseny miatt nincs köztük személyes érintkezés, sőt az mind jobban eltávolítja őket egymástól, s így közös erővel nem működhetnek a közös érdekek megóvására.

A segédek azonban, kik szintén szenvednek e ferde viszonyok miatt, egyetük, a »Budapesti könyvnyomdászok és betüöntők egylete« által, szervezett testületet képeznek, s mint ilyen, sokat tanácskoznak anyagi s szellemi jólétük érdekében. A fönt vázolt viszonyokat is kimerítőleg vitatták a »Typographia« című egyleti közlönyükben, élénk eszmecsere támadt az

orvoslás módja fölött, melyben fővárosi és vidéki szaktársak vettek részt, de a nyomdatulajdonosok, a kiket pedig első sorban érdekelt volna a dolog, tudomást sem vettek róla.

A segédek testülete azért nem lankadott buzgalmában. Összehítt egy országos nyomdászgyűlést, melyen a társadalmi hiányok orvoslási módja fölött tanácskoztak. Az ország minden részéből jelentek meg küldöttek e gyűlésen, s a sajtó munkásai higgadtan és parlamentáris modorban tárgyalták házi ügyeiket a nyilvánosság előtt.

E különben nagy fontosságú gyűlés azonban kívül esik e művecske keretén, mely pusztán a szakmunka-kiállításnak akar némi látható emléke lenni; s itt csak azért említjük meg, mivel a kiállítással ugyanegy napon nyitattott meg.

A nyomdatermékeknek sok helyen gyakorolt selejtes kiállítása roszul esett minden szakmája előhaladását óhajtó nyomdásznak és oly mód fölött gondolkoztak, mellyel a nyomdatulajdonosokat úgy, mint azok munkásait nagyobb buzgalomra, a szakszerű, izléses, tiszta és correct kiállításra lehessen ösztönözni.

E cél elérhetésére jó eszköznek mutatkozott egy *országos szakmunka-kiállítás* rendezése.

A »Budapesti könyvnyomdászok és betüöntők egylete«-nek 1877. június hó 3-án tartott választmányi ülésében BAUER J. M. nyomdász s a »Typographia« főmunkatársa, azon határozott indítványt terjesztette elé, hogy az egylet 1878. évben egy országos szakmunka-kiállítást rendezzen. Ez indítvány közhelyesléssel fogadtatott s a választmány azt magáévá tette. Még ugyanazon hó 22-én az egylet önképző-osztálya gyűlést tartván, az indítvány ott is elfogadtatott s a kiállítás keresztülvitelére bizottság lett kiküldve.

E bizottság tagjai voltak:

ÁCS MIHÁLY	KOKÁLY IGNÁC
ANDREAZZI FERENC	LESSKA NÁNDOR
BAUER J. M.	PEKKER FERENC
CSELESNEK JÁNOS	SALZMANN LAJOS
GAWEL GYULA	SCHWEIGER MÓR
GOLDSTEIN JAKAB	STRAUCH ALAJOS
HERCSEK JÁNOS	TÜRKE JÓZSEF

Egy későbbi ülésben meg bővítettett e bizottság a következő tagok által:

ÁRVAY LIPÓT	KOZL SÁNDOR
BALÁZS KÁROLY	MAYER SÁNDOR
BOTSÁK FERENC	PHILIPP JAKAB

A kiállítási ügy fölötti védnökséget a nevezett egylet elnöke, HORNYÁNSZKY VIKTOR budapesti nyomdatulajdonos úr volt szíves elvállalni. A kiállítási bizottság megalakulván, BAUER J. M.-t elnökké, ÁCS MIHÁLYT pedig titkárrá választá meg.

Az így megalakult kiállítási bizottság csakhamar megkezdé munkálkodását és több ülés után megállapodott a kiállítás rendezése és végrehajtása körül követendő elvekben.

Az első fölhívás október második felében jelent meg a nyilvánosság terén.

E fölhívást, mint a kiállítás történetéhez jelentékeny adatot, e helyen szószerint közöljük.

Annak szövege a következő:

Tisztelt pályatársak! Már huzamosb idő óta többfelől nyilvánult azon óhajtás, vajha egyletünk ismét egy *szakmunka-kiállítást* rendezne.

Ezen óhajnak kifejezést adandó, egy utóbbi választmányi ülésen ily értelmű indítvány adatott be, s a választmány azt magáévá téve, az előmunkálatok megtételére bizottságot küldött ki.

E bizottság tehát azon kérelemmel fordul a hazai pályatársakhoz, hogy a kiállítás eszméjét fölkarolván, annak sikerét tömeges részvétükkel lehetővé tegyék.

Ily kiállításoknak rendkívül sok hasznuk van, és pedig ép úgy erkölcsi mint anyagi tekintetben. Erkölcsileg emelik a munkakedvet s a valódi szép iránti érzéket, míg anyagilag a nemes verseny által a szakügyességet előmozdítva, az illetőt előnyösebb helyzetre képesítik.

A majdnem tiz évvel ezelőtt tartott kiállítás, bár szerény mérvben voltak azon a fővárosi és vidéki nyomdák képviselve, mégis örvendetes mozgalmat keltett a központon úgy, mint a nagyobb vidéki városokban.

A néhány év óta több helyen ismétlődött ipar- és termény-kiállításokon szakmánk ugyan képviselve volt, de sokkal szerényebb mértékben, semhogy a hazai nyomdászat jelen fejlettségi fokáról képet nyújthatott volna. Továbbá e kiállításokon nem annyira a munkások, mint a munkaadók szerepeltek, a mi a jelen esetben nem úgy lenne, miután a tervezett kiállításon a munkaadók beleegyezése és pártfogása mellett, a munkások szerepelnek mint kiállítók.

A kiállítás a jövő év pünkösdjén, azaz 1878. június 9-én lenne megnyitandó, s 14 napi tartammal, három részből állana:

1. Oly hazai nyomtatványokból, melyek gyakorlati haladást vagy kiváló csínt tanúsítanak.
2. Régibb vagy ritkább hazai nyomtatványokból.
3. A jelenleg megjelenő hazai hirlapok lehető teljes gyűjteményéből.

Az elsőre nézve megjegyezzük, miszerint nem épen szükséges, hogy különlegesen a kiállítás céljából készült munkák küldessenek be, csupán csak arra akarunk figyelmeztetni, hogy az illető könyv vagy egyéb minőségű nyomtatvány az utóbbi időkben készült legyen s az illető üzlet és személyzet jelen fejlettségi fokát tanúsítsa. – A régibb és ritkább nyomtatványok kiállítását részben ritkaságuk, részint pedig a jelenlegi nyomdai munkákkal való összehasonlításuk miatt célozzuk. – A hirlapkiállítás által pedig teljes képét akarjuk nyújtani hirlapirodalmunknak.

Mint kiállító az első pontra nézve, mint már fönnebb érintettük, az illető tárgy készítője, akár egyes munkás, vagy egész személyzet által lett előállítva, fog szerepelni. – Részt vehetnek tehát a magyar korona országaiban levő bármely könyvnyomda segédei, sőt a szakügyesség és munkakedv ébresztése céljából, a tanoncok is.

A kiállított munkákat egy, az egylet kebeléből választott bíráló bizottság fogja megbírálni s a segédek által kiállított, haladást vagy jó izlést tanúsító munkákat disz-oklevéllel, a tanoncokéit pedig két arany, egy arany és két ezüst forintból álló díjakkal jutalmazni.

Hogy a bizottság magát tájékozhassa, kéretnek a kiállításon résztvenni szándékozók, f. évi november hó 15-től további értesítésig ez iránt Ács Mihály, a bizottság titkáránál, Budapest, Franklin-társulat nyomdája, nyilatkozni, hová minden a kiállítást érdeklő levelek és tudakozódások is intézendők.

Azon reményben, hogy ez eszme hazánk pályatársainál örvendetes viszhangra fog találni, s a kiállítás sikerét erejüktől telhetőleg előmozdítani fogják, maradunk tisztelettel

Budapest, 1877. október havában

a kiküldött bizottság nevében:

Hornyánszky Viktor, Ács Mihály, Bauer J. M.

Ezzel egyidejűleg külön felhívás küldetett szét a nyomdatulajdonosok és nyomdavezetőkhez, melyben ezek fölkerettek, hogy segédjeiket és tanoncaikat is a kiállításban való részvétellel ösztönözzék.

E föl hívásokat kisebb-nagyobb időközökben több más követte, mivel a szép eszme, különösen hazánk vidéki városaiban, csak lassan tudott híveket hódítani.

Azonban a kiállítási bizottság nem lankadott buzgalmában, újra meg újra fölemelte szavát a jó ügy érdekében, ismételve meg-meghosszabbította a beküldési határidőt, míg végre f. évi február havában azon elégtételben részesült, hogy örömmel tudathatta, mikép végre valahára nagyobb érdekeltség kezd mutatkozni országszerte a kiállítás eszméje iránt.

Ez időtől fogva az érdeklődés mind élénkebb lett. Kellemes meglepetést okoztak zágrábi műtársaink azon határozatukkal, hogy a zágrábi egylet kebelében létező fiók-egyletek részvételével minél teljesebbé tegyék a saját kiállításukat.

Márczius 22-én már ily jelentést tehetett a kiállítási bizottság:

Többszöri fölszólalásunk azt eredményezte, hogy Magyarország nyomdászainak túlnyomó része meg van nyerve a kiállítás eszméjének.

Örömmel tudatjuk ezt, s szívünkben óhajtjuk, hogy a lelkesedés, mellyel a kiállítás ügyét a legtöbb helyen, az üzlettulajdonosok ép úgy, mint a pályatársak fölkarolták, tartós maradjon, s azt egyéb nemes eszmék iránt, legalább hasonló mérvben, tanusítsák. Csak akarat kell, s a hagyományos közöny legalább egyidőre elveszti hatalmát, hogy helyet adjon egészséges tevékenységnek...

Nem kísérik a kiállítási bizottság fáradozásait azon időpontig, míg a kiállítás megnyitásának napja elérkezett, mert nem akarjuk a bizottság azon egyes kiváló tagjainak szerénységét sérteni, kiknek vállaira a teendő orozslánrésze nehezült; leljék ők jutalmukat a híven teljesített kötelesség önérzetében, és a pályatársak osztatlan hálája- és elismerésében.

II. A KIÁLLÍTÁS MEGNYITÁSA

Már hetekkel a váravárt pünkösöd vasárnapja előtt szokatlan izgatottság uralkodott a fővárosi és vidéki nyomdák műhelyeiben. Élénk eszmecsere tárgyát képezte a kiállítás mindenütt a nyomdászörökben, föltétlen dicsérettel illették az eszme fölvetését és keresztülvitelét, szigorú kritika alá vették a kiállítástól elmaradottakat, és ez oly jó hatással volt magára az ügyre, hogy még az utolsó napokban is számosan siettek helyreépítozni a mulasztást, utólagosan hozván munkáikat a kiállításra.

A kiállítás megnyitása az eredetileg megállapított reggeli 9 óra helyett rendőri rendelet folytán délután 3 órára lett elhalasztva.

A »Fővárosi Iparosok Köre« helyiségei, melyeket az hálára méltó ügyszeretettel díjtalanul engedett át e célra, zsufolásig megteltek a fővárosi és vidéki pályatársak s a nagy közönség minden rétegeből kikerült látogatókkal.

Pontban 3 órakor felhangzott a budai és pesti egyesült nyomdász-dalárdák által szabatosan előadott »Hymnus«, a nemzet e szent dala, jeléül ez ünnepély hazafias, a hazai ipar előmozdítására s ezáltal a haza boldogítására törekvő céljának.

Ezután HORNYÁNSZKY VIKTOR budapesti nyomdatulajdonos úr, a központi nyomdászegylet elnöke lépett az emelvényre s az egybegyült közönség feszült figyelme mellett elmondá a következő megnyitó beszédet:

Tisztelt közönség!

A beszéddel nyerte meg az ember az istenség lehelletét, az ész és az örökkévaló tökéletesítés magvát. Az emberiség története, a hagyomány és míveltség minden kincseivel nem egyéb, mint a beszédnek következménye.

De hogy a nyelv magasabb rendeltetésének megfeleljen, hogy az ész és kedély közlönnyév váljék nemcsak nehány, hanem minden egy és ugyanazon időben élő, sőt nemcsak ezek, hanem minden előbbeni és utóbbi nemzedék közt, s így az egész emberiséget összefűző, szent és megbecsülhetetlen közkinccsé fejlődjék, – azt két találmány eszközölte: az *írás* és a *nyomdászat*.

A *beszéd* minden körülmények közt közvetlenül csak kis körben érthető, és a hallgatók további közlése által mindenféle elferdítésnek, félreértésnek és hamisításnak van alávetve; az *írás* a gyorsan elhangzó szavakat látható és maradandó jelekbe önti ugyan, de lassú, fáradságos és költséges volta mellett még mindig szűkebb körökre szoritkozik és a mellett szintén sokféle, alig ellenőrizhető hibáknak van kitéve; a *nyomdászat* volt az égnek azon ajándéka, mely az egyesek szellemi vívmányait közkinccsé emelte, mely által minden világrész szellemi munkásai egy látható társulattá alakultak. Ezentúl számtalan kéz kifogyhatatlan segédeszközökkel építhette a tudománynak díszpalotáját és minden nemzedék mint biztosított birtokot adhatta át a kivivott eredményt a következő nemzedéknek további szerzés és szaporítás végett. – Nem lehet célo, a nyomdászatnak roppant befolyását az emberi nem fejlődésére fejtegetni. Hiszen szembeötlő az mindenki előtt. Nemcsak a tudósoknak és a tudománynak szolgál, hanem, a mi talán még fontosabb, világosságot terjeszt a nép minden rétegeibe; nélküle nem volna népkönyv, s alkalmasint népiskola sem; a nép tömege folytonosan hátramaradt volna s a válaszfal a tudós és a tudatlan osztály közt alig lett volna ledönthető. A nyomdászatban emelkedett azon szószerk, melyről egy időben milliókhoz hat a szó.

S kinek köszönhetjük ezen roppant horderejű találmányt? Talán az államnak? Korunk tévedései közé tartozik, hogy sokan minden üdvöt az államtól várnak, minden bajért az államot akarják felelőssé tenni. Sok üdvös találmány az állam segítézése és közbenjárása nélkül nem lett volna létesíthető, de a humanitás legnagyobb és irányadó vívmánya nem az államok, hanem a szabad

emberi szellem műve, mely kifelé ható tevékenységében biztosított állami életet föltételez ugyan, de ettől független, csak a benne lakó erőnél fogva csodákat mível. Ez főképen áll a nyomdászatról.

Nem lehetett másképen, mint hogy ily fontos találmány folytonos javításokon át haladt, halad és haladni fog, és hogy a nyomdászatnak fejlettségi állapota az illető ország vagy nemzet műveltségének fokmérőjeül tekintetik. A jelen kiállítás célja: a nyomdászatnak mostani állását szeretett hazánkban fölmutatni. Hiszem, hogy minden látogató meg fog győződni, miszerint e tekintetben nincs okunk más nemzetek előtt pirulni; ámbár ki kell jelentenem, hogy a kép még sokkal kedvezőbb lett volna, ha több előkelő nyomda meg nem tagadja részvétét. A megbirálásnál tekintetbe lesz veendő, hogy nem nagy költséggel jött létre ezen kiállítás, hanem az kizárólagosan szerény anyagi viszonyok közt élő, a jelen idő mostohaságát kétszeresen érző munkások fáradozásainak köszönhető. Midőn ügyünket és egyletünket kegyes pártfogásukba ajánlanám, van szerencsém a kiállítást megnyitni.

A »Fővárosi Iparosok Köre« nevében annak egyik alelnöke, nagyságos és ft. dr. SZABÓKY ADOLF ur, az ipar érdekében oly sok érdemekkel bíró jeles tudósunk, vitte a házigazdai tisztet. A megnyitó beszéd után ő lépett a szószékre s szíves szavakban üdvözölte a jelenlevőket és a kiállítás rendezőit, teljesen méltányolva egyszersmind a nyomdász-egylet törekvéseit is.

Szónok örömmel emelte ki, rögtönzött volta dacára is jeles beszédében, hogy a magyar nyomda-termékek egy nagy része méltán sorakozhatik a külföld e nemű termékei mellé, hogy azok a bécsi világtárlaton például az amerikai e nemű termékeket, izléses kiállításukat illetőleg még túl is szárnyalták, és hogy azok a jelenlegi párisi köztárlaton érdemlett méltánylásban részesülnek. A budapesti nyomdász-segégeket, kik a jelen kiállítást egymaguk, saját erejükből és szerény eszközeikkel hozták létre, melegen üdvözölte a kitünő férfiu, s arra buzdította őket, hogy a megkezdett úton meg nem állva, nemes törekvéseikben előre haladjanak.

Harsány éljenzés követé a magyar ipar nemes pártfogójának lelkes szavait, mely után az egyesült dalárda egy nyomdász-dalt zengett el.

Ezzel véget ért a lélekemelő megnyitási ünnepély.

III. A KIÁLLÍTÁS

Megnyitás után a jelenvolt közönség tömegesen tódult a kiállítás termei felé, s a bejáratnál annyira megrekedt a tömeg, hogy csak lassan, ugyyszólva egyenkint lehetett bejutni.

A kiállítás helyiségei már eleve is igen kellemes benyomást tettek a szemlélőre. Szép világos, hosszú és tágas termekben, a falak mentén és a középen elhelyezett asztalokon és állványokon voltak szemlélhetők a szorgalom gyümölcsei, tanúságot teendő a magyar nyomdászat munkásainak igyekezetéről és szakbeli előhaladásáról.

E művecske feladatán kívül esik, kritikai bonckés alá venni a kiállított tárgyakat; azért csak rövid, tárgyilagos ismertetésére fogunk szorítkozni a kiállításnak azon általános szempontból, melyet az a szemlélőre tett.

Maga a kiállítás négy részre oszlott, és pedig:

1. *Nyomtatványok átalában;*
2. *Hirlapok gyűjteménye;*
3. *Régi nyomtatványok gyűjteménye;*
4. *Betüöntői, tömképelési, fametszési munkák és nyomdai szerszámok.*

Nézzük tehát e sorrendben a kiállított tárgyakat.

I. NYOMTATVÁNYOK ÁTALÁBAN

a) A fővárosban

ATHENAEUM, irodalmi és könyvnyomdai részvény-társulat. Hazánk eme legnagyobb könyvnyomdai intézete, sajnos, éppen nem volt méltólag képviselve. Ennek oka kétségkívül abban rejlik, hogy az igazgatóságnál és nyomdavezetőségnél már eleve is ellenkezésre talált a kiállítás eszméje, s nem volt rábirható, hogy az intézet, mint ilyen, a kiállításban részt vegyen, úgy hogy csak nagy küzdelem után sikerült néhány buzgó ügybarátnak, vagyis, mint hivatalos címök jelenté, »az Athenaeum néhány szedőjé«-nek, egypár könyvet és vegyes nyomtatványt összeszedni, és csaknem az utolsó órában kiállítani. Ezek közt tarka vegyülekben voltak régibb és újabb, jobb-roszabb nyomtatványok. De a jobbak is távol álltak azon tökélytől, melyet az ország legnagyobb műintézetének termékeitől méltán megvárni lehetett volna, a roszaakra meg jobb, ha a keresztényi szeretet leplét borítjuk.

Azonban távol legyen tőlünk, hogy ezzel a nyomda egész működését elítélni akarjuk. Megjegyzéseinkkel csak azon benyomást igyekeztünk visszatükrözni, amelyet a kiállított tárgyak reánk tettek. Hogy e tárgyak nem voltak rendszeresen összeállítva s így nem engedtek ítéletet képezni az intézet működéséről, azt már fentebb megjegyeztük. Nem tudjuk eltitkolni csodálkozásunkat az »Athenaeum« intéző köreinek ostentatív tartózkodása fölött, amely máskülönben oly ügyesen fel tudja használni a reklám eszközeit, ha egy-egy terméke elhagyja a sajtót, és itt elmulasztotta az alkalmat, hogy termékeit gyűjteményesen bemutassa a nagy közönségnek. Meg vagyunk győződve, hogy ha az »Athenaeum« kevésbé tartózkodó és kevesebb ellenszenvvel viseltetik a kiállítás iránt, lehető hű képet nyújtva ott szakszerű működéséről, bizonyára csak megerősíti vala azon jó hírnevet, mely róla országszerte elterjedve van.

A bíráló-bizottság »az Athenaeum néhány szedője«-nek néhány kiállított accidens-szedvényért a »törekvés« elismerését szavazta meg.

BUSCHMANN FERENC. Három gyorssajtóval működő jelentékenyebb fővárosi nyomda, modern betűkkel, szakismeretről tanuskodó berendezéssel. A kiállított nyomtatványokat (többnyire accidenciák) tisztaság és csín jellemzi. Külön határozott styl, mely az összes nyomtatványoknak bizonyos egyöntetűséget kölcsönözne, nem jelentkezik bennök, de ez, nézetünk szerint oly accidens-munkáknál, melyek a mindennapi élet tarkabarka szükségleteit hivatvák fedezni, fölösleges is, meg alig keresztülvihető, mivel a készítőnek igen sokszor kell tekintetbe vennie a megrendelő egyéni izlését is, s ha ennek tekintetbevételével sikerült a szedőnek a tipografiai szabályoknak is megfelelni, működése már mindenestre elismerésre méltó.

Igazi nyomdász szellemről s ügybuzgalomról tanuskodik azon áldozatkészség, mellyel Buschmann ur meg szokta szerezni a betűöntődék ujdonságait s szakértelemmel és ügyességgel alkalmazza azokat nyomtatványain.

Azt hisszük, hogy Buschmann úr és derék személyzete nagyon is megérdemelte a bíráló-bizottság ítéletét, mely egyhangulag »haladásra törekvés«-t szavazott meg nekik.

FRANKLIN-TÁRSULAT, irodalmi intézet és könyvnyomda személyzete. – Bár maga a társulat, mint ilyen, nem vett részt a kiállításon, mégis örömmel kell elismernünk, hogy az igazgatóság és nyomdavezetőség nemcsak akadályt nem gördített személyzetének azon törekvése elé, hogy az intézet működését a kiállításon bemutassa, hanem mindenkép támogatta is azt.

Ez előzékenységnek nagy része volt a fényes sikerben, melyet e jeles intézetünk kiállítása aratott. A többnyire könyvekből álló sajtótermékeket stilszerűség, mondhatni classicus egyszerűség jellemzi, mely hazánkban eddig nem követett új irányt nyitott. Gyönyörű, néhol elragadó szépségű betűk, összhangzatosan összeválogatva és gondosan alkalmazva, tiszta, legtöbbször kifogástalan nyomás oly magaslatra emelik e nyomdát, melyen a külföld legelső műintézeteivel bátran kiállja a versenyt.

A bíráló-bizottság nem is habozott, a Franklin-Társulat jeles termékeit a »haladás, jóizlés és törekvés« elismerésével egyhangulag kitüntetni.

HORNYÁNSZKY VICTOR. Egyike jelesebb, nagy termékenységű régibb nyomdáinknak. Többnyire könyvek, s különösen minden nyelvű bibliák előállításával foglalkozik, melyeket csín, tisztaság, correctség és gondosság jellemez. A bíráló-bizottság a »haladásra törekvés« elismerését szavazta meg számára.

HUNGARIA nyomdai és kiadótársulat. Ennek személyzete több könyvet és accidenciát mutatott be, melyek mind a csín és tisztaság jellegét viselik magukon, a mi mindenestre érdemül tudandó be egy oly kiválólag hirlapnyomdánál, minő a »Hungaria«; különösen kiemelhetjük Petőfi költeményének, a »János vitéz« német fordításának kiállítását; e mű nyolcad alakban, modern schwabacher betűkkel, chamois papíron szépen van nyomtatva, stilszerűen keresztülvive. A bíráló-bizottság elismerte a kiállított sajtótermékekben a »törekvés« érdemét.

A »HUNYADI MÁTYÁS« (Lonkay A.) nyomda-személyzete néhány könyvet és accidens-munkát állított ki.

KOCSI SÁNDOR személyzete főleg könyveket állított ki. Bár nem tartozik ez üzlet által kiállított tárgyakhoz, de miután ott készült, helyén találjuk itt kapcsolatban megemlíteni Fejérvizy Mártonnak 1870-ben a Kocsi S. nyomdájában szedett himző-mintáját. Még ezelőtt tiz-tizenöt évvel az e nemű szedés meglehetősen mérvben gyakoroltatott Pesten, s különösen az említett üzletben. – Idősb nyomdászok emlékezni fognak arra, hogy a szedő és szakirónak egyaránt jeles bold. Szabó József mily kiváló tudott e téren teremteni. – A kiállított minta

szedője is az ő tanítványa volt, kinek különben e tárgy bemutatásával nem volt más célja, mint hogy ezen, mainapság nem igen gyakorolt szedés-nemmel a munkakiállítás változatosságát elősegítse.

LÖW EDE személyzete. Ujabb berendezésű kisebb accidens-nyomda, hellyel-közzel egy-egy csinosabb munkával.

PESTI KÖNYVNYOMDA-RÉSZVÉNY-TÁRSASÁG. Dús berendezésű elsőrangú nagy intézet, mely nagy munkaképessége, termékenysége és jeles munkái által közelismerést vivott ki. – Accidens-munkákat, könyveket s mindenféle vegyes munkákat állított ki, melyek mindegyikén a legszigorúbb igényeket is kielégítő izlés csín, tisztaság ömlik el. Egyike ez intézet is azon keveseknek, melyek nem csupán és kizárólag – többnyire a küldisz rovására – csak az anyagi jövedelemre, az intézet jövedelmi forrásainak kizsákmányolására törekednek; ellenkezőleg, a pesti könyvnyomda-részvény-társaság termékein félreismerhetlen a »művészi« felé való törekvés.

Ez intézet szakavatott igazgatósága szerencsésen megoldotta azon kérdést, hogy miként lehet a nyomda művészi érdekeit a részvényesek érdekeivel összeegyeztetni.

A bíráló-bizottság a pesti könyvnyomda-részvény-társaság sajtótermékeinek egyhangulag megszavazta a »haladás, jó izlés és törekvés« elismerését.

E kitünő intézetünk kiváló érdemei közé tartozik még, hogy munkásait nemcsak jeles példájával, hanem tettel is buzdítja, s a szakmájában előre törekvő munkás a nagyérdemű igazgató urban lelkes és hatalmas pártfogóra talál.

Ennek élő bizonyítványát találtuk több kiállított tárgyban, melyek ez intézetben ily módon készültek. Nevezetesen kiállítottak:

BAUER FERENC gépmester két színnyomatu képet, melyek eredeti kiviteli módjuk s a reájuk fordított roppant fáradságos munka és türelem miatt minden esetre megérdemlik a szakférfiak behatóbb figyelmét. Az említett képek mindenike ugyanis valami 14–16 színben egy és ugyanazon horgedzetű képlemezről van Bauer ur saját módszere szerint kézisajtón nyomva. Hogy a módszer megfelel-e a mai gyors munkát sürgető kor igényeinek, és hogy egyáltalán képes-e a találmány olyszerű tökélyesítésre, hogy az versenyképessé váljék, az a jövő kérdése.

A bíráló-bizottság, méltányolva a munkára fordított roppant fáradságot és türelmet, készséggel megszavazta a derék munkásnak a »törekvés« elismerését.

BROZSA OTTO szedő, diamant betűvel Mirza Schaffynak egyik gyönyörű boralát egy csinos rajzu korsó alakjára szedte ki, s ajánlotta fel a nyomdász-gyűlés küldötteinek, mely ügyes kivitelű s nagy türelemről tanuskodó munkáért a bíráló-bizottság szintén a »törekvés« elismerését szavazta meg.

KALHANEK NÁNDOR szedő, bár rendszerint más nyomdában működik, a pesti könyvnyomda-részvény-társaság lelkes igazgatójának áldozatkészsége és pártfogása folytán, a kiállítással ugyanegy napon megnyitott országos nyomdász-gyűlés tiszteletére és üdvözlétére egy képletet készített, mely a fametsző és nyomó közreműködése mellett a szedői türelemnek nagy mérvét tünteti föl. A vonalak művészi hajlításában és ügyes összeállításában a kiállító nagy jártassággal bír, de alig hisszük, hogy az elért eredménnyel, a képlet össz-hatásával, ő maga is meg lenne elégedve, miután meg kelle győződnie, hogy kevesebb fáradsággal és hasonlíthatlanul kisebb áldozattal ennél sikerültebb művet lehetett volna kiállítani, például könyomat útján. Annyi azonban mindamellert bizonyos, hogy Kalhanek ur értelmes, ügyes accidens-szedőnek mutatta magát, ki a szedő rendelkezésére álló anyagok szegletességét le tudja küzdeni s azokkal el tud bánni. Meg vagyunk győződve, hogy ha ritka tehetségét hálásabb, praktikusabb téren értékesíti, az számára kétségtelenül gyümölcsözőbb leend.

A bíráló-bizottság készséggel meg is szavazta számára a »törekvés« elismerését.

KALHANEK REZSŐ gépmester, a fentebbinek testvére, a leirt képlet és egy gazdasági gépekről szóló nagy hirdetemény tiszta és ügyes színnyomata által tüntette ki magát, mit is a bíráló-bizottság a »haladásra törekvés« megszavazásával ismert el.

MESZL és **HINTERHAGER** egy alkalmi képlet szedvényét és nyomását mutatták be, mely munkákban a bíráló-bizottság szintén a »törekvés« jeleit ismerte fel.

SCHUSTER JÁNOS nyomó, csinosan nyomott kisebb-nagyobb munkákat állított ki, melyekben a bíráló-bizottság a »törekvés« jeleit látta.

POSNER KÁROLY LAJOS könyvnyomdai személyzete. Csekély mennyiségű accidens-munka bocsáttatott a kiállítás céljából a személyzet rendelkezésére, melyek nem voltak elegendők arra, hogy ezen jó hirnek örvendő intézet működéséről kellő fogalmat nyujtsanak. Azonban e kevésből is kitűnt a »haladásra törekvés«, melyet a bíráló-bizottság az intézetnek megszavazott.

WEISZMANN TESTVÉREK. Főleg könyvek kiállításával foglalkoznak s az intézet terjedelméhez képest nagy tevékenységet fejtenek ki. Csinosan, tisztán és a nagy termékenység mellett is elég nagy gondal dolgoznak.

A bíráló-bizottság méltán elismerte e kiváló intézet munkáiban a »haladásra törekvést«.

WILCKENS C. F. és **FIA** nyomdája. Modern berendezésű, csinos nyomda; munkáit gondos szedés, tiszta nyomás és csín jellemzik. A bíráló-bizottság »haladásra törekvés«-t szavazott meg számára.

b) A vidéken

Arad, RÉTHY LIPÓT. A nagyobb vidéki nyomdák közé tartozik. A bíráló-bizottság ítélete: »törekvés«.

Debrecen, VÁROSI NYOMDA. Ősrégi, nagyobb szabású gazdagon felszerelt intézet. A kiállított könyveket és nagyszámú accidenciákat tiszta nyomás és kissé »sujtásos« szedés jellemzi; a bíráló-bizottság a »haladásra törekvést« ismerte föl bennök.

Esztergomi NYOMDÁSZ-EGYLET kiállítása **BUZÁROVICS E.** nyomdatermékeiből. A csinosan kiállított accidensmunkák és könyvek közül méltó feltűnést keltett egy renaissancestylben készített mű, »A szent szék függetlensége«, mely meglehetősen következetességgel van a mondott stylben keresztülvive és elég tisztán nyomva. A bíráló-bizottság a »haladásra törekvést« találta a kiállított művekben.

Eperjes, BANKEGYLET NYOMDÁJA. A kiállított sajtótermékek a bíráló-bizottság ítélete szerint a »törekvés« jellegét viselik magukon.

Győr, KÁLLAY MIHÁLY és **SURÁNYI JÁNOS.** Különös elismerést érdemel **SURÁNYI J.** kísérlete, mely szerint ultramarin festékekkel fényezett papíron igen szép tiszta nyomást eszközölt, ami eddigelé nem igen sikerült még, vagy legalább is nagy nehézségekbe ütközött. A bíráló-bizottság készséggel elismerte az ebbeli »törekvést«.

Kassa, RIESZ M. S., a »PANNONIA«-nyomda egyik szedőjének minta-szedvényeiben a bíráló-bizottság elismerte a »törekvést«.

Lugos, WENCZELLY JÁNOS KÖNYVNYOMDÁJA. Szerény berendezésű kisebb könyvnyomda, mely accidens-munkákat és egy nyomdai hirdetésül szolgáló, mintaszedésekből álló képletet állított ki. Tekintve az intézet szerény berendezését, félreismerhetlen a »haladásra törekvés«, melyet a bíráló-bizottság készséggel meg is szavazott.

Magyar-Óvár, CZÉH SÁNDOR. Szép berendezésű, jól felszerelt nyomda, melynek termékei méltán megérdemlik a bíráló-bizottság azon elismerését, mellyel »haladásra törekvés«-t szavazott meg számára.

Nagyvárad, HOLLÓSY LAJOS. Csinosan kiállított accidenciák, melyeken a bíráló-bizottság fölismerete a »törekvést«.

Ugyancsak Nagyváradon Ruzicska tanonc szedvényeiben a »törekvés« jelei mutatkoznak, melyet a bíráló-bizottság elismert és 2 ezüst forint ösztöndíjjal jutalmazott.

Nyitra, SIEGLER özvegye accidens-munkáiban »törekvés« nyilatkozik, melyet a bíráló-bizottság elismert.

Pozsony, ANGERMAYER KÁROLY. Modern és szakszerű berendezésű szép nyomda, mely izléssel kiállított, valóban sikerült nyomtatványokat készít. A bíráló-bizottság méltán megszavazta számára az I. foku elismerést: a »haladás«-t.

Sopron, WEPPNER A. gépmester ROMWALTER nyomdájában: kiállított nyomtatványaiban a bíráló-bizottság a »haladásra törekvést« ismerte föl.

Szarvas, SZITA GÉZA könyvnyomdájának, tekintve a nyomda szerény berendezését, a bíráló-bizottság »törekvés«-t szavazott meg.

Szombathely, SAILER H. szedvényeiben a bíráló-bizottság »törekvést« ismert föl.

Szegárd, CZIRÁKY tanulónak 1 fnt ösztöndíj kiadatni határozottatott.

Szeged, BURGER ZSIGMOND ÖZVEGYE. Egyike a magyarországi vidéki nyomdák legjelesebbjeinek, mind gazdag berendezésénél, mind a munkák csinos és tiszta kiállításánál fogva. A töménytelen számú, változatos accidenciák és füzetek mellett méltó föltünést keltett a már az 1876. évi szegedi országos kiállításról ismert vaskos kötet, mely e jeles nyomda betű- és körzetkészletét tartalmazza és annak roppant anyagbeli gazdagságát tünteti fel. A bíráló-bizottság a kiállított munkákban elismerte a »haladásra törekvést«

ENDRÉNYI LAJOS ÉS TÁRSA. Mindössze egy a nyomdát ajánló címjegyet és számlát állított ki, mely egyenesen a kiállítás alkalmára látszott készítve lenni, és melyben a bíráló-bizottság »törekvést« látott.

Temesvár. CSANÁD EGYHÁZMEGYEI KÖNYVNYOMDA. Csinos berendezésű, jelentékeny nyomda, többnyire accidens-munkákkal, melyeknek a bíráló-bizottság »haladásra törekvés«-t szavazott meg.

c) Horvát-Szlavonország

Horvát-szlavon testvéreink kiállítása, mint már említettük, a kiállítók kívánsága folytán külön teremben volt elhelyezve, s nem várt tökéletessége és gazdagsága folytán mindenkit meglepett. Német és horvát nyelven szerkesztett terjedelmes jegyzék-lajstrom is volt több száz példányban kitéve a látogatók számára, mely a kiállított művek pontos sorozatán kívül tartalmazta a nyomdászati rövid történetét a délszláv vidékeken, a horvát-szlavon-dalmát nyomdász-egylet állapotának jelentését, a kiállítók névjegyzékét és a horvát-szlavonországi könyvnyomdák állományáról statisztikai kimutatást. E művecske igen becses adalékul szolgált a kiállítás

mellé, mivel hazai nyomdászatunkra nézve oly viszonyokra derített világosságot, melyeket eddigelé csaknem teljes homály fődött.

E füzet és egyáltalán a horvát-szlavon kiállítás létrejötte az ottani derék pályatársakon kívül a horvát-szlavon nyomdász-egylet érdemdús elnökének, LIHL KÁROLY urnak köszönhető, ki a nyomdászat terén szerzett érdemeinek koszoruját ezáltal egy uj levéllel gyarapítja.

Kiállítottak:

Zágrábban. ALBRECHT KÁROLY könyvnyomdája. Gyönyörű berendezésű, elsőrendű nyomda, melynek kiállított pompás könyvein – ezek közt számos remek díszmunka – izlés, csín, tiszta nyomás ragadják el a szemlélőt. Nem csoda tehát, ha a bíráló-bizottság »haladás«-t szavazott meg számára.

RÉSZVÉNYNYOMDA. Többnyire accidenciákból álló munkáin a bíráló-bizottság »törekvést« ismert föl.

HARTMANN L. ÉS TÁRSA. Accidenciáin és más vegyes munkáin a bíráló-bizottság szintén »törekvést« ismert föl.

»NARODNE NOVINE« NYOMDÁJA. Nem nagy mennyiségű nyomtatványai szintén »törekvésről« tanuskodnak, amit a bíráló-bizottság is elismert.

Belovár, FLEISCHMANN J. Többnyire accidens-munkái a bíráló-bizottság elismerése szerint »törekvésre« mutatnak.

Eszék, PFEIFFER GYULA. A könyvek és accidenciák gazdag tárlata, minőt oly kis városban, mint Eszék, alig kerestünk volna, szakértelemmel készült csinos és tiszta munkákat mutat föl, miért is a bíráló-bizottság készséggel megszavazta számára a »haladásra törekvés«-t.

A horvát-szlavonországi gyűjteményes kiállítás tárgyai a kiállítás bezártával visszaküldetvén, azok jul. 8-tól fogva a horvát-szlavon fővárosban, Zágrábban voltak 8 napon át közszemlére kitéve, s kétségkívül ott is megérdemelt elismerésben részesültek.

2. HIRLAPOK GYŰJTEMÉNYE

A kiállításon képviselve volt hazai hirlapoknak névszerinti elősorolása sokat elvonna e füzetke szűkre szabott teréből. Azért csupán azoknak rövid statisztikai kimutatására szorítkozunk, mely talán elég hű képét adandja a hirlap-gyűjteménynek.

A magyar hirlapokból volt 15 napilap, 80 társadalmi, politikai és vegyes tartalmu hetilap, 9 szépirodalmi és divatlap, 42 szaklap és 7 humorisztikus lap e gyűjteményben.

A németek közül 11 napilap, 23 politikai, szépirodalmi, humorisztikus és társadalmi hetilap, és 13 szaklap.

Horvát nyelven 16, román 25, tót 19, szerb 11, vend 1, héber 4.

Az összes hirlapok száma 258.

A különböző füzetes folyóiratokból együtt véve 43 volt képviselve.

3. RÉGI NYOMTATVÁNYOK GYŰJTEMÉNYE

A kiállítás egyik kiegészítő részét képező régi nyomtatványok gyűjteménye az illetékes körökben a remélnél jelentékenyebb figyelmet gerjesztett, s már ennél fogva is szükségesnek látjuk, annak kiválóbb tárgyait e füzetben megemlíteni.

A legrégebb mű a kiállításon: *Genealogia, a Rodolpho I.* Nagy negyedré, 1623. Kilian Farkas, metsző és augsburgi polgár által, II. Ferdinand német császár és magyar királynak ajánlva, s abban a Habsburg-család viselt dolgai versben és prózában előadva.

Nincs benne semmi nagyítás, ha azt mondjuk, hogy e könyv kiállításának szépségéről egész tanulmányt lehetne írni. Az akkori viszonyokhoz képest igen izléses beosztás, csinos nyomás, a betűk a jelenlegi mediaveléhez majdnem egészen hasonló, szép metszése már magában, különösen pedig a remek metszvények, páratlanná teszik e művet az akkori nyomtatványok között. A Habsburg-család valamennyi férfi-tagjának mellképe I. Rudolftól II. Ferdinandig, valamint a leszármazási tábla és az összes európai címerek díszítik e művet oly kivitelben, mely a képirás- és metszésben egyaránt korszakot alkotó Dürer Albertnek akkor még több helyütt, különösen Augsburg és Nürnbergben élő tanítványaira emlékeztet. Az arc vonásai ritka türelemmel vannak kimunkálva, s habár az öltönyök redőzete imitt-amott kissé feszes, de viszont a hol azokon hermelin vagy egyéb prém fordul elő, annak fénye és puhasága mesterileg van visszaadva. A könyv Szabó Dezső tulajdona.

Das Berg-Recht. Nagy negyedré. Kiadta Deucerus János Schlackenwaldban 1624-ben, a brandenburgi örgrófnak ajánlva. – A meglehetősen darabos németesgü könyv schwabacherből van szedve, minden fejezetnél vörösre nyomott nagy gót kezdőbetűvel. Glósz Sámuel ur tulajdona.

Orbis sensualius Pictus. (A látható világ.) Kis negyedré. Természeti és művészeti tárgyakat ábrázoló számos metszvényel, melyekhez magyar, német, latin és tót nyelven vannak a magyarázatok. A szerző és nyomda neve a címlapon nincs megnevezve, hanem az egyik metszvény alján parányi betűkkel latin nyelven van bevésve: Bubenius Jonathan, Lőcse 1679. E könyv az előző században több kiadást ért, s igen el volt terjedve; a szóban forgó példány a legrégebb kiadások közül való, s már annyiból is nevezetes, hogy a magyar földön készült; a metszvények meglehetősen tiszták, a magyar szövegben alig van hiba, mi, tekintve az akkori viszonyokat, jelentékeny érdemül róható föl az előállító nyomdásznak.

Adeliches Land- und Feldleben. Nagy negyedrében. Nürnberg 1715. A fönnebbi Berg-Rechthez hasonló kiállításban; leírja a német főnemesek háztartását és életmódját a múlt század elejéről; záradékul egy szakácskönyvet tartalmaz, a jelen nemzedék előtt majdnem hihetetlen alkatrészekből összeállítandó ételnemek készítéséről.

Die so nöthige und nützliche Buchdruckerkunst und Schriftgiesserei. Kis nyolcadré. 1740. Igen kimerítő nyomdász-kézikönyv, mely nyomdák és betüöntödék berendezésére, s a szedés és nyomás akkoriban dívott minden ágára kiterjeszkedik, csinos rézmetszeti képekkel és ábrákkal ellátva. Kiadta Geszner Keresztély Frigyes Lipcsében. – Horák Egyed ur tulajdona.

Magyar Krónikának röviden lerajzolt sommája. M. Kovács János által kiadva. Pozsony, 1742. Spaizer Domonkos Ferenc nyomása. A meglehetősen csínnal kiállított könyv Batthyány Lajos udv. kancellárnak van ajánlva, s Pannoniának a pogány királyoktól kezdve 1742-ig történt minden nevezetesebb eseményét részletesen írja le. Érdekes a kiadónak az előszó után külön lapon következő nyilatkozata, melyben »az autor gyakori utazása s a nyomtató nyelvbéli járatlansága miatt« történt sajtóhibákért kér bocsánatot. E művet egyébiránt több könyvész unicumnak nyilvánítja. – Beták László tulajdona.

Theologiai művek. A Jézus-társaság nyitrai nyomdájában 1708, 1743, 1746 és 1766-ban nyomtatva.

Keresztyén Böltseség. Bertalanffy jezsuitától. 1754-ben a nagyszombati akadémia betűivel nyomva.

Hofrath Anton Störks Abhandlung über den Schierling. (Értekezés a bürökről.) Bécs, 1764. Trattner János Tamás nyomása.

Confoederation der Prager Buchdrucker. (A prágai nyomdász-segédek szabályzatai.) 1765. Nyomdásztörténeti szempontból érdekes füzet.

Hadi és más nevezetes történetek. I., III.–V. 1789–91. Bécs. Négy kötet.

Articuli Diaetales MDCCXCI. (Országgyűlési cikkek.) Kolozsvár, Hochmeister Márton nyomdájából. 1793.

Magyar grammatica. 1793, és *De Istro Iliaquae,* 1798. Budán, a kir. akadémia betűivel.

Interpraetatio sacrae scripturae. Pest, 1801. Trattner Mátyás.

Phaedrus meséi latinul. Debrecen, 1804. Csáthy György nyomdájából.

A kisebb nyomtatványok közül megemlítendő: *Geistlicher Irrgarten* című theologiai irat, jelenben is sok helyt látható »házi áldások« alakjában, 1741-ből; továbbá egy német *naptár-ív* 1780-ra; *Aus dem Reiche der Todten* (politikai beszélgetések) 1802; a »*Brünner Zeitung*« első száma 1778-ból, mely érdekes adatokat közöl az amerikai függetlenségi harcból, Franklin B. versaillesi fogadtatásáról, gróf Benyovszkynak akkor még friss kalandjairól stb.; *Vereinigte Ofner Pester Zeitung*, 1802., telve ártatlan piaci hírekkel consiliarius urak utazásairól és a várszínház előadásainak bírállataival.

Érdekes még a *rozsnói báli hirdetés* 1831-ből, melyben a férfiak fölkéretnek, hogy az »asszonyszemélyek« iránti tekintetből a tolkodástól tartózkodjanak; a *nemzeti színház első színlapja* 1837. augusztus 26-ról, többféle színben nyomva Landerer Lajos nyomdájában; *eperjesi színlapok a negyvenes évek elejéről*, igen gyakorlati módon némelyeknek hátán cukor-, kávé- és egyéb hirdetésekkel; továbbá *Bem tábornok* által Nagy-Szebenben kiadott 20 *krajcáros utalványok*, stb. stb. – Mint különlegesség nagy figyelmet gerjesztett az ujvidéki munkás-egylet tulajdonát képező *Uj-testamentom chinai nyelven*, sárga selyempapírra nyomtatva.

4. BETŰÖNTŐI, TÖMKÉPELÉSI, FAMETSZÉSI MUNKÁK ÉS NYOMDAI SZERSZÁMOK

GUTH HERMANN tömöntő a pesti részvénynyomdában kiállított tömöntvényeiért a bíráló-bizottság betűöntői szakosztályától a »törekvés« elismerését nyerte.

GUTH ALBERT betűöntő ugyanott, rézbetűket, gipsz-öntvényeket és betűöntői szerszámokat állított ki, mely utóbbiakat, jöllehet a kiállító már 10 év előtt készítette Bécsben, mégis, mivel ma is a kor színvonalán állanak és jók, a bíráló-bizottság szakosztálya a »törekvés« elismerésével tüntette ki.

HAHN EDE a »Pester Lloyd« (Khór és Wein nyomda) tömöntője, a »Lloyd« gömbölyített tömöntvényeit és néhány fametszvény-öntvényét mutatta be, melyek oly jeles kivitelűek, hogy a bíráló-bizottság illető szakosztálya »haladás«-t ítelt számára.

KALHANEK REZSŐ gépmester a pesti részvény-nyomdában saját találmányu anyagból készített betűket mutatott be, melyeknek célszerűségéről a bíráló-bizottság meg nem győződhetett, mivel a feltaláló az anyag alkatrészeit közzé nem tette. Mindamellet el kellett ismernie a bíráló-bizottságnak a kísérletben a »törekvést«, s ezt készséggel meg is szavazta a kiállítónak.

SUHLING F. betűöntő az új találmányu komplett öntőgépen tanusított kiváló ügyességeért a »törekvés« elismerését nyerte.

MIKA ÉS FISCHER nyomdai szerszámok, ugymint szekrények, hajók, szedővasak (Winkelhaken) sikerült készítéseért a »törekvés« elismerését nyerték.

SYCINSKY L. ÉS MIELNICKY A. budapesti fabetűkészítők meglepőleg tisztán és szépen dolgozott fabetűket, fakörzeteket, kezeket s több efféle rajzolatokat mutattak be, s méltán megérdemelték a látogatók osztatlanul nyilatkozott elismerését, melyhez a bíráló-bizottság is csatlakozott a »haladásra törekvés« megszavazása által.

IV. A BIRÁLÓ-BIZOTTSÁG ITÉLETE

A bíráló-bizottság Buschmann Ferenc budapesti könyvnyomdatulajdonos elnöklete alatt megalakulván, megállapodott egyrészt azon elvekben, melyekből kiindulva hozandja ítéletét a kiállított művek fölött, másrészt pedig azon fokozatban, mely szerint bírálatát a különböző munkáknál érvényesítendi.

Elvileg kimondá a bíráló-bizottság, hogy mindenekelőtt tekintetbe óhajtja venni a kiállítás rendezőinek célját, mely szerint az buzditásul szolgáljon a nyomdászat munkásainak a pályájukon való előhaladásra, törekvésre, továbbképzésre; s ehhez képest a munkák kivitelét az illető nyomda berendezéséhez méri; a gazdagabb felszerelésű nyomdáknál szigorúbb mértéket alkalmaz, míg a szerényebb berendezésűeknél számolni fog a viszonyokkal s a legszerényebb munkánál is el fogja ismerni a törekvést, a hol az jelentkezik.

A bírálatnál alkalmazandó ítéletek a következő fokozatokban lettek megállapítva:

I. Izléses kiállítás, gondos szedés és tiszta nyomás: *haladás.*

II. Tiszta kiállítás, gondos szedés és tiszta nyomás: *haladásra törekvés.*

III. Gondos kiállítás, vagy gondos szedés vagy tiszta nyomás: *törekvés.*

A szakosztályok külön tanulmányozták tárgyaikat az elvállalt szakmák szempontjából s az eleve kitűzött elvek alapján, s megállapodás után össz-ülésben terjesztették be tapasztalataikat a bíráló bizottságnak, mely a jelentések fölött behatóan tanácskozáván, a vett ítéleteket gondosan összegezván és megrostálván, közös megállapodás után a következő ítéleteket hozta:

1. Betü- és töm-öntők

Guth Hermann töm-öntvényeiért: törekvés.

Guth Albert saját készítésű szerszámaiért: törekvés.

Hahn Ede »Pester Lloyd« töm-öntvényeiért: haladás.

Suhling betüöntőnek az ujszerkezetű komplett-öntőgépen tanusított kiváló ügyességeért: törekvés.

Fischer és Mika betüöntőknek nyomdai szerszámok előállításáért: törekvés.

Sycinski L. és Mielnicki A. fabetü-készítőknek kiváló gonddal készített fabetüikért: haladásra törekvés.

2. Könyvnyomdai munkák

a) Budapesten

Az »Athenaeum« néhány szedőjének a kiállított egyes accidens-szedvényekért: törekvés.

Buschmann F. nyomda-személyzete: haladásra törekvés.

Franklin-társulat személyzete: haladás, jóizlés, törekvés.

Posner K. L. személyzete: haladásra törekvés.
Hornyánszky Viktor: Bibliák jeles kiállításaért: haladásra törekvés.
»Hungaria« könyvnyomda és kiadó-társaság: törekvés.
Weismann testvérek: Bő termékenység mellett is gondos kiállításért: haladásra törekvés.
Wilckens F. C.: haladásra törekvés.
Pesti könyvnyomda-részvény-társaság: haladás, jóizlés és törekvés.
Kalhanek Rezső gépmester, gondos nyomásért: haladásra törekvés.
Kalhanek Nándor szedő, kiállított »Emléklap«-jáért: törekvés.
Bauer Ferenc gépmester, kiállított színnyomatu képeiért: törekvés.
Schuster János nyomó: törekvés.
Meszl Gusztáv és Hinterhager György: törekvés.
Brozsa Otto: törekvés.

b) A vidéken

Arad, Réthy Lipót: törekvés.
Debrecen, városi nyomda: haladásra törekvés.
Esztergom, Buzárovics: haladásra törekvés.
Eperjes, bankegyleti nyomda: törekvés.
Győr, Kállay M. és Surányi J.: törekvés.
Kassa, Riesz L. szedő: törekvés.
Lugos, Wenczelly: haladásra törekvés.
M.-Óvár, Czéh S.: haladásra törekvés.
Nagyvárad, Hollósy: szedésben törekvés.
Nagyvárad, Ruzicska tanonc: törekvés, 2 ezüst firt ösztöndíj.
Nyitra, Siegler özvegye: szedésben törekvés.
Pécs, Madarász: törekvés.
Pozsony, Angermayer: haladás.
Szarvas, Szita Géza: törekvés.
Szombathely, Sailer: szedésben törekvés,
Szeged, Burger Zsigmond özvegye: haladásra törekvés.
Szeged, Endrényi Lajos és társa: törekvés.
Szegzárd, Cziráky tanonc: törekvés, 1 ezüst firt ösztöndíj.
Sopron, Weppner gépmester: haladásra törekvés.
Temesvár, Csanád-egyházmegyei nyomda: haladásra törekvés.
Turóc-Sz.-Márton, részvénytársasági könyvnyomda: szedésben törekvés.

c) Horvát-Szlavonországban

Zágráb, Albrecht Károly: haladás.

Zágráb, részvény-nyomda: törekvés.

Zágráb, Hartmán L.: törekvés.

Zágráb, »Narodne Novine«: szedésben törekvés.

Eszék, Pfeiffer Gyula: haladásra törekvés.

Belovár, Fleischmann: törekvés.

3. A kiállítás létrehozása és kivitele körül tanúsított érdemekért

Az összes kiállítási bizottságnak ernyedetlen fáradozásaért köszönet szavaztatik. HORNYÁNSZKY VIKTOR egyleti elnöknek, továbbá BAUER J. M. bizottsági elnöknek és ÁCS MIHÁLY bizottsági titkárnak különösen buzgó eljárásukért és a kiállítás sikere körül tanúsított lankadatlan tevékenységükért a bíráló bizottság díszokmánnal fejezi ki elismerését.

PÓTLÉK

VEGYESEK

A kiállítás bíráló-bizottsága június hó 11-én következőkép alakult meg: elnökké BUSCHMANN FERENCZ, jegyzőkké SZÖLLÖSY MIHÁLY és BENDTNER JÓZSEF választottak.

A bíráló-bizottság tagjai négy szakosztályra osztottak:

I. Szedés szakosztálya. Tagjai: BUSCHMANN FERENCZ, FEJÉRVIZI MÁRTON, GALATEO ALBERT, VÁNYI LAJOS.

II. Nyomás szakosztálya. Tagjai: FANDA JÓZSEF, HUBER NÁNDOR, KRAUSE JÓZSEF, PIRINGER JÓZSEF, STAGL REZSŐ.

III. Öntés szakosztálya. Tagjai: KECSKEMÉTI FERENCZ, MIKA JÁNOS, WOLF JÁNOS.

IV. szakosztály: Bíráló-átalános szempontból. Tagjai: BENDTNER J., PROTSCHKO MIHÁLY, WEISZMANN SAMU, ZGÓRSZKY NÁNDOR.

A 8 napon át tartott kiállítás tömegesen látogatott. A termék a társadalom minden rétegéből kikerült látogatók, különösen pedig írók és a sajtó egyéb képviselőivel napestig telve valának, kiknél a kiállított tárgyak különös érdekltséget költöttek. A látogatók száma kétezren fölültre tehető, mert ezernél több irta be nevét a vendégkönyvbe, melyben sok kitünő író nevével találkozunk. A hölgyközönség sem maradt távol és sok szaktárs a kiállítást ismételten meglátogatta.

A sajtó ítélete átalánosan kedvező volt.

A kiállítási díjak kiosztása, mint hirdette volt, augusztus 20-dikán mént végbe. A bíráló-bizottság – melynek tagjai, egy-kettő kivételével, mind megjelentek – részéről SZÖLLÖSY MIHÁLYT bizta meg az ítélet élőszóvali ünnepeles kihirdetésével, a mely után minden kitüntetett föl lett híva a dísz-oklevél átvételére. A távollevőknek pedig az egylet részéről küldetett az meg. A díjkiosztást követő dalestély igen jól sikerült.

ZÁGRÁBON a díszokmányok a kitüntetettek mindegyikének küldöttségileg; Albrecht K. úrnak pedig zenei tisztelgéssel kapcsolatban nyujtatott át.

AZ ÖSSZES KIÁLLÍTÓK JEGYZÉKE

ARAD

Rósz Soma (Réthy L.)

BUDAPEST

Athenaeum: Nehány szedő

Buschmann Ferencz személyzete

Franklin-társulat: Személyzete

Fejérvizi Márton

Hornyánszky Viktor

Hungaria nyomda

Khór és Wein

Kocsi Sándor

Löw Ede

Hunyadi Mátyás (Lonkay) nyomda

Münster Nándor

Pesti könyvnyomda-részvény-társaság:

Személyzete.

Bauer Ferencz

Brozsa Otto

Guth Albert

Guth Herrmann

Hinterhager és Meszl

Kalhanek Nándor

Kalhanek Rezső

Schuster János

Posner Károly Lajos: Személyzete

Légrády testvérek

Wilckens

Weissmann testvérek

Fischer és Mika

Sicinsky és Mielnický

DEBRECZEN

Városi nyomda

Kutassy Lajos

EPERJES

Eperjesi bank-egylet nyomdája

ESZTERGOM

Buzárovics Gusztáv

GYŐR

Kállay Mihály és Surányi János (Czéh S.)

KASSA

Pannonia nyomda

KARCZAG

Spitzer Simon

KECSKEMÉT

Szilády Lajos

KOLOZSVÁR

Stein-féle nyomda

Kath. lyc. nyomda

LUGOS

Wenczelly János

MISKOLCZ

Merczi S. (Sártory)

NAGYVÁRAD

Hollósy Lajos

Lehőcz S. (Hügel O.)

Ruzicska Gyula (Hügel O.) tanoncz

NAGY-BECSKEREK

Göschl Richard (Pleitz)

NYITRA

Fiók-egylet

PÉCS

Wrbenszky Ferencz (Madarász)

POZSONY

Angermayer Károly

Mözer Ede (Nirschy)

ROZSNYÓ

Matóny Lajos (Kovács M.)

SÁTORALJA-UJHELY

Neumann Simon (Boruth)

SZARVAS

Szita Géza

SZEGED

Burger Zsigmond özvegye

Endrényi és társa

SOPRON

Weppner A. (Romwalter)

SZEGSZÁRD

Cziráky Sándor (Ujfalvi)

Báter János (Ujfalvi)

Cziráky László (Ujfalvi)

SZOMBATHELY

Sailer H. személyzete

TEMESVÁR

Csanád-egyházmegyei nyomda

UJVIDÉK

Szerb nemzeti nyomda

ZÁGRÁB

Horvát- és tótországi egylet

A MAGYARORSZÁGI KÖNYVNYOMDÁK JEGYZÉKE

ARAD

Gyulai István
Réthy Lipót
Ungerleider és Hatos

BAJA

Jilk Gyula
Nánay Lajos

BALASSA-GYARMAT

Kék László

BALÁSFALVA

Román püspöki nyomda

BÉKÉS-CSABA

Dobay János

BÉKÉS-GYULA

Dobay János

BEREGSZÁSZ

Deák György

BERETTYÓ-UJFALU

Goldstein Mór budapesti fióktelepe

BESZTERCZE

Filtsch örökösei

BESZTERCZEBÁNYA

Machold Fülöp

BRASSÓ

Gött János és fia
Römer és Kamner

BUDAPEST

Államnyomda
Athenaeum
Bagó Márton és fia
Bartalits Imre
Burian Mór
Buschmann Ferencz
Chorin Henrik
Deutsch M.
Egyesületi nyomda
Egyetemi nyomda
Fanda József
Franklin-társulat
Goldstein Mór
Gossler B. A.
Herz János
Hompertz Mátyás
Hornyánszky Viktor
Hungaria
Hunyady Mátyás
Khór és Wein
Kocsi Sándor

MEZŐTÚR

Gyikó Károly

MISKOLCZ

Forster Rezső
Özv. Sártory Istvánné

MOHÁCS

Lutsch József

MUNKÁCS

Weiss

NAGY-BÁNYA

Huzly Károly

NAGY-BECSKEREK

Pleitz Pál

NAGY-ENYED

Voltz és Körner

NAGY-KANIZSA

Fischl Fülöp
Wajdits József

NAGY-KÁROLY

Gönyei József

NAGY-KIKINDA

Jokly Lipót

NAGY-KÖRÖS

Ottinger Ede

NAGY-SZEBEN

Closius örökösei
Drotleff József és társa
Filtsch S.
Steinhausen Tódor

NAGYSZOMBAT

Winter Zsigmond

NAGYVÁRAD

Hollósy Lajos
Hügel Otto
Laszky Ármin

NYIREGYHÁZA

Maurer Károly

NYITRA

Özv. Neugebauer Anna
Siegler Mihály özvegye

Ó-ORSOVA

Handl József

ORAVICZA

Wunder J.

Kunosy Vilmos
 Laufer Ignác
 Légrády testvérek
 Löw Ede
 Magyar Hírlap nyomdája
 Márkus Luiza
 Munkás-Heti-Krónika nyomdája
 Münster Károly
 Neuer Ignác
 Pesti könyvnyomda-részvény-társaság
 Poldini Ede
 Posner Károly Lajos
 Rigler József Ede
 Rózsa Kálmán és neje
 Rudnyánszky A.
 Schlesinger és Wohlauser
 Vajda, Birkholz és Pressburg
 Weizmann testvérek
 Wilckens F. C. és fia
 Wodianer Fülöp
 Zeisler M.

CSIK-SOMLYÓ
 Sz. Ferencz-rend nyomdája

CZEGLÉD
 Lesska Nándor

DEBRECZEN
 Kutassy Imre
 Tiszay Dániel
 Városi nyomda

DEÉS
 Keresztesy Pál

DÉVA
 Pollák Mór és társa

EGER
 Érseki nyomda
 Kohn Vilmos

EPERJES
 Ipar- és hitel-bank nyomdája

ESZTERGOM
 Buzárovics Gusztáv

FEHÉRTEPLOM
 Wunder J.

FÉLEGYHÁZA
 Özv. Szoretics Józsefné

GYÖNGYÖS
 Gyöngyös nyomdája

GYŐR
 Czéh Sándor
 Gross Gusztáv
 Sauerwein Géza özvegye

OROSHÁZA
 Böhm és társai

PANCSOVA
 Wittigschlager

PÁPA
 Ref. főtanoda

PÉCS
 Lyceum-nyomda
 Ifj. Madarász Endre
 Schön Jakab
 Taizs Mihály

POZSONY
 Angermayer Károly
 Koch A.
 Löwy és Alkalay
 Nirschy Ferencz
 Wigand C. F.

RESICZA
 Wunder J.

RIMASZOMBAT
 Özv. Kádár Józsefné
 Molnár János
 Rábely Miklós

ROZSNYÓ
 Kovács Mihály

SÁROSPATAK
 Ref. főtanoda nyomdája

S.-A. -UJHELY
 Zemplén nyomdája

SEGESVÁR
 Binder Hermann
 Jürdens

SELMECZBÁNYA
 Jörgesz Ágoston özvegye

SEPSI-SZ.-GYÖRGY
 Reichhardt és Litfass

SOPRON
 Romwalter Károly
 Bittermann Károly

SZABADKA
 Schlesinger Sándor

SZAKOLCZA
 Skarnitzl József örökösei

SZAMOS-UJVÁR
 G. kath. püspöki nyomda

GYULAFEHÉRVÁR

Voltz és Körner

HÓD-MEZŐ-VÁSÁRHELY

Wodianer Fülöp

IGLÓ

Társulati nyomda

JÁSZBERÉNY

Bakos István
Bittermann Ede
Szalay Iván

KALOCSA

Malatin és Holmayer

KAPOSVÁR

Jancsovits Gyula
Somogy-kaposvári hiteltársulati nyomda

KARÁNSEBES

Traunfellner

KARCZAG

Spitzer S.

KASSA

Kosch és Scharf
Pannonia
Werfer Károly

KECSKEMÉT

Szilády Károly fia
Tóth László

KESZTHELY

Sógor György

KOLOZSVÁR

Ev. ref. tanoda nyomdája
Gámán János örökösei
R. kath. lyceum-nyomda

KOMÁROM

Siegler Károly és neje

KŐSZEG

Bertalanffy Imre

LOSONCZ

Roth Simon

LŐCSE

Pannónia könyvnyomda szepesi fiókja
Werthmüller János

LUGOS

Wenczelly János

MAGYAR-ÓVÁR

Czéh Sándor

SZARVAS

Szita Géza

SZÁSZ-RÉGEN

Wagner Albert

SZÁSZVÁROS

Schässer Ferencz

SZATMÁR

Szabad Sajtó nyomdája

SZATMÁR-NÉMETI

Nagy Lajos

SZEGED

Burger Zsigmond özvegye
Endrényi Lajos és társa
Traub S.

SZEGSZÁRD

Ujfalusy Lajos

SZÉKELY-UDVARHELY

Becsek Dániel

SZ.-FEHÉRVÁR

Szammer Imre
Szammer Kálmán

SZENTES

Cherrier János

SZOLNOK

Pollák Mór és társa
Bodor Frigyes

SZOMBATHELY

Bertalanffy Imre
Seiler Henrik

TEMESVÁR

Csanádi püspöki nyomda
Diemer Károly
Förk K. G.
Magyar testvérek
Steger Ernő

TURÓCZ-SZ.-MÁRTON

Részvény-nyomda

TRENCSEN

Gansel Lipót
Skarnitzl Ferencz

UJVIDÉK

Fuchs Ignác és fia
Szerb nemzeti egyleti könyvnyomda
Jäger Károly örökösei

UNGVÁR

Pollacsek Miksa és társa

MAKÓ
Gál és Gömörly
MÁRMAROS-SZIGET
Hollósy István
Részvény-nyomda
MAROS-VÁSÁRHELY
Ev. ref. főtanoda nyomdája
R. kath. leányiskola könyvnyomdája
MEDGYES
Reissenberger Hermann

VÁ CZ
Serédy Géza
VESZPRÉM.
Krausz Ármin
VERSE CZ
Kirchner J. E. özvegye
ZALA-EGERSZEG
Özv. Tahy Rozália
ZILAH
Gámán Ferencz
ZOMBOR
Bittermann Nándor

Horvát- és tótországban

ZÁGRÁB
Albrecht Károly
Albrecht Károly fiókja
Hartmán L. és társai
Hühn Gyula
Kroatische Post
Narodne Novine
Részvény-nyomda
BELOVÁR
Fleischmann J.
BUCCARI
Stiglitz és Desselbrenner
ESZÉK
Pfeifer Gyula
Sándor Károly
KÁROLYVÁROS
Prettner J.

MITROVICZA
Thrumits Ch.
PORTORÉ
Primorska tiskara
POZSEGA
Kraljevits M.
SZISZEK
Fanto A.
VARASD
Platzer J. és Fia
VUKOVÁR
Tiskara Srijemskoga Hrvatu
ZENGG
Luster H.
ZIMONY
Pavlevits N.